

KUBBEALTI

AKADEMİ MECMUASI

Sâmiha AYVERDİ

Halil AÇIKGÖZ

Kemâl Y. AREN

Sait BAŞER

Hayri BİLECİK

Titus BURCKHARDT

Mehmet DEMİRCİ

Mustafa ÖZKAN

Sadri SARPTIR

Yusuf TOPRAK

YIL : 18

OCAK 1989

SAYI : 1

Şeb-i Arûz Mînâsebetiyle
TASAVVUF VE MEVLÂNÂ

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

I — Tasavvuf Hakkında

İnsan denen üstün varlık madde ile mânâ, bedenle ruh karışımından ibâret bir bütündür. İnsanı diğer canlılardan ayıran, üstün kılan tarafı başta rûhu ve mânevî varlığıdır. Beden yok olucu, ruh ise kalıcıdır, ebedidir. İnsanın bu dünyâdaki ve öteki dünyâdaki saâdeti, maddesi ile mânâsı, kalbi ile kalıbı arasındaki uyum ve âhenge bağlıdır. Bu dengenin bozulması, daha çok maddenin ve bedene bağlı güçlerin, yâni aşırı ihtirasların, kibirlerin gururların, çekememezliklerin, bencillik duygularının azgınlaşması, insan varlığında hâkimiyet kurması şeklinde olmaktadır. Bu bakımdan mânânın madde karşısında ezilmemesi için özel bir gayret gösterilmesi, rûhun kollanması gerekir. İşte insandaki ruh, kalb, gönül veyâ kısaca mânâ dediğimiz bu cevherin diri tutulması için yapılan çalışmanın ve gösterilen gayret yolunun adına «Tasavvuf» diyoruz.

İslâm insan içindir ve insana göredir. Bir bakıma İslâm'la insan ikizdir. Dolayısıyla, insanın maddî ve mânevî ihtiyaçları en iyi şekilde İslâm dininde dikkate alınmıştır. İnsanın maddesi ve mânâsı olduğu gibi, dinin de zâhiri ve bâtını vardır. Dinin tam olarak anlaşılabilmesi ve yaşanması, onu zâhiri ve bâtını ile birlikte ele almakla olur. Bunu en iyi şekilde anlayan ve yaşayan şüphesiz başta Resûlullah (as) olmuştur. Bu se-

bepile, tasavvuf isim ve kelime olarak değilse bile, anlayış ve yaşayış olarak Hz. Peygamber'le başlar.

Tasavvuf İslâm dininin özü ve rûhu demektir. Zâhiri ilimler İslâm'ın bedeni, bâtinî ilimler demek olan Tasavvuf ise rûhu sayılmıştır. Bedensiz rûh, ruhsuz beden düşünülemez. Esâsen mistiklik ve sırrilik belli ölçüde her dinde vardır. İslâm'a has olan mistisizmin adı tasavvuftur.

Din İlimleri İçinde Tasavvufun Yeri

Asr-ı saâdette bütün İslâm ilimleri müşterekti. Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf diye bir ayırım söz konusu değildi. Her sâhada yegâne rehber ve örnek Hz. Peygamber idi. Ashab arasında bâzıları, zâhidlikleri ile dikkati çekiyorlardı. Yâni dünyevi işlerden ziyâde, ibâdet ve tâate, zühd ve takvâya önem veriyorlardı. Ashâb-ı Suffa'nın çoğu, Huzeyfe, b. Yemân, Ebû Zer el-Gifârî, Ebü'd-Derdâ bunlardan bâzılarıdır. İşte ashab devrindeki bu zâhidlik ileride doğacak tasavvufun nüvesini teşkil eder.

Emeviler ve Abbâsiler devrinde İslâm toprakları sür'atle genişledi. Bir çok yabancı kültür ve medeniyetlerle karşılaşıldı, zenginlik ve refah arttı. Bütün bunların sonucu olarak, Hz. Peygamber devrindeki sâde ve mütevâzı yaşayıştan uzaklaşıldı. Bir takım siyâsî kavgalar ve ictimâî huzursuzluklar da buna eklenince, zâhidliğe olan temâyül daha da arttı. Sâdelikten uzaklaşma, lüks ve konfor düşkünlüğü ve aşırı dünyâ bağıllığı gibi olumsuz gelişmelere reaksiyon gösteren bir zümre vardı. Bunlara önceleri âbidler, zâhidler, bekkâin denirken, Hicri II. asır ortalarından itibaren «Sûfiler» denmeye başlandı. Kuşeyrî'nin ifâdesine göre bunlar «Her nefeste Allah ile olma hâlini muhâfaza eden ve kendilerine ârız olan gaflet musibetlerinden korunmaya çalışan Ehl-i sünnetin ileri gelenleri idi.»¹

Bu dönemden itibaren, İbn Haldûn'un ifâdesiyle din ilimleri iki kısma ayrılmıştır: 1 — İbâdet, âdet ve muâmelelerle ilgili umûmî hükümlerden meydâna gelen ve fakih ve müftülere mahsus kısım. 2 — Sûfilere has olan kısım. Bu son kısımda mücâhede, nefis muhâsbesi, bu yolda karşılaşılan vecd ve

1 Kuşeyrî, Risâle, 12, Kahire 1386/1966; S. Uludağ terc., 77, İstanbul 1978.

zevk hallerinin anlatılması; bir zevkten diğeri bir zevke yükselmenin nasıl olacağı ve bunlarla ilgili olmak üzere sūfiler arasında konuşulan ıstılahların açıklanması gibi hususlar bahis konusu edilmiştir².

Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli dini hükümler yer alır. Bunları üç temel esasta toplamak mümkündür:

- 1 — İnançlar (akâid),
- 2 — İbâdet ve muâmelât,
- 3 — Ahlâk.

Akâid konuları, başta Allah'ın varlığı ve birliği olmak üzere, imânın öteki şartlarını içine alır. Bu bahisler Kelâm ilminin sâhasını teşkil eder. İbâdet ve muâmelât konuları, yeminler mâlî hususlar, âile meseleleri, suçlar, cezâlar vb. meseleler ise Fıkıh sâhasına girer. Geriye ahlâk kalıyor. Kur'an'da güzel ahlâka teşvik eden çok sayıda âyetler vardır. Zühd, sabır, rızâ, muhabbet, yakîn, verâ' ve daha niceleri ki; her müslüman, imânını kemâle erdirmek üzere bunları benimsemeye çağrılır.

Gerçek şu ki, İslâm ahlâkı dinin esâsıdır. Farazâ, şer'i hükümler yâni itikâdi veyâ fikhî hükümler ahlâki esastan mahrum bulunsalar, ruhsuz bir cesetten başka bir şey olmazlardı. Dindarlık, özü olmaksızın dinin sâdece şekli unsurlarına sıkıca tutunmak değildir. Dindarlık, şuurlu bir şekilde dini anlamak ve onunla amel etmektir. Yakından incelendiği takdirde, dini hükümlerin hepsinin, iman ve ibâdetlerden her birinin ahlâki bir esâsa dayandığı görülür³.

İşte Kelâm ve Fıkıh yanında Tasavvuf, dinin ahlâk cephesi üzerinde durmuş ve İslâm'ın ahlâk konuları en geniş şekilde tasavvufun sâhasını teşkil etmiştir. Nitekim Kettâni (322/934) şöyle der: «Tasavvuf ahlâktır, ahlâkça senden üstün olan safvetçe de senden üstündür.»

Târihi ve İctimâi Durum

Tasavvuf hareketi zuhûrundan itibaren İslâm âleminin her tarafında dal budak salmış, mutasavvıfların çokluğu dik-

2 İbn Haldun, Mukaddime, Çev. Zâkir Kadiri Ugan, II, 585, Ankara 1954.

3 Ebu'l-Vefâ Taftâzâni, İslâm Tasavvufuna Giriş, çev. Mehmet Demirci, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, III, 223, İzmir 1986.

kati çekmiştir. Her câmiin ve medresenin yanında bir de tekke ve dergâh yer almıştır.

İslâmiyet'in eski ve yakın devirlerde Kuzey ve Orta Afrika'da, Hindistan içlerinde yayılması ve korunması, birer tasavvuf müessesesi durumundaki çeşitli tarikatler vâsıtasıyla olmuştur. Günümüzde de Batı insanlarından İslâmiyet'i seçenler, daha çok tasavvuf yolu ile bu dine girmektedirler. Paris'te yaşayan Hindli bir Müslüman âlim olan Prof. Muhammed Hamîdullah'ın bizzat ifâdesine göre, günümüzde Batılı insan Mâtürîdî veyâ Eş'arî vâsıtası ile değil, fakat Mevlânâ Celâleddin ve Muhyiddin Arabî'yi okuyup tanıyarak müslüman olmaktadır. Yâni akılcı yolla, büyük fakihler ve kelâmcılar vâsıtasıyla değil, gönle hitab eden yolla, yâni mutasavvıflar vâsıtasıyla İslâmiyet'i seçmektedirler⁴.

Türk dini ve ictimâî târihiyle, kültür hayatımızda tasavvufun güçlü ve devamlı tesiri herkesçe bilinmektedir.

Târimizde tasavvuf düşüncesinin temsilcisi olan önemli şahsiyetler görülür. Bunların çoğu sâdece kendi devirlerinde değil, sonraki asırlarda da tesir ve irşad güçlerini devam ettirmişlerdir. Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Velî, Yûnus Emre, Hacı Bayram ve Mevlânâ Celâleddin bu kâfilenin bâzı büyükleridir. Burada, 715. vuslat yılını idrak ettiğimiz Hz. Mevlânâ'dan bir nebze söz edeceğiz.

II — Hz. Mevlânâ

Çok umûmî çizgilerle Hz. Mevlânâ'nın hayatına bir göz atacak olursak şu bilgilerle karşılaşırız: Mevlânâ Celâleddin, bu gün Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehrinde 1207 târihinde doğar. Babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'dir. Çeşitli sebeplerle Belh'ten göçe karar verirler. O sırada Celâleddin henüz küçüktür. Mühim merkezlerden olan Nişâbur, Bağdad, Kûfe, Mekke, Medine, Kudüs ve Şam'a uğrayarak nihâyet Anadolu'da karar kılarlar. Yolculukları sırasında devrin bü-

⁴ Bkz. Mustafa Tahralı, Batıdaki İhtidâ Hareketlerinde Tasavvufun Rolü, Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu içinde, s. 156, İzmir 1985.

yük şahsiyetleri ile de-görüşürler. Halep, Malatya ve Erzin-can'da bir müddet konaklayıp Karaman'a gelirler. Bilâhare 1228 senesinde Sultan Alâaddin Keykubad'ın dâvetiyle Konya'ya gelip yerleşirler. Üç yıl sonra babasının vefâtını müteâkıp Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin'in mânevî terbiyesinde uzun süre daha eğitim görür. Akli ve mânevî ilimlerde ilerler. Nihâyet verdiği derslerle geniş bir kitleye hitab ediyorken, 1244 te Tebrizli Şems ile karşılaşır. Bir kaç yıllık fâsıladan sonra daha coşkun-taşkın bir üslûpla etrâfına ışık tutmaya devam eder. 17 Aralık 1723 te maddî âlemi terk ettiği vakit geride sayısız hayranlar ve bağlılar kitlesi yanında; kitap olarak Mesnevî, Divan-ı Kebir, Rubâiler, Fihi Mâ Fih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbat gibi ölümsüz eserler de bırakır.

Günümüzde, hemen bütün dünyâda Hz. Mevlânâ'nın çeşitli yönlerden ele alındığı görülmektedir. Unutmamalıdır ki Mevlânâ Celâleddin her şeyden evvel bir İslâm mutasavvıf ve âlimidir. Onun baş eseri olan Mesnevî'yi mağz-ı Kur'an (Kur'an'ın özü) diye tavsif edenler vardır. Yakından incelenince görülür ki Mesnevî, dinî hakikatlerin beyânını, tasavvufî eğitim yollarını, Kur'an âyetleri ve hadislerin şerhini ihtivâ etmektedir. Bütün bunları, meseller, hikâyeler ve kıssalarla süsleyerek, daha etkili bir biçimde sunmanın sırrını da yakalamıştır.

Tahsili

Mevlânâ'nın babası «Sultânü'l-Ulemâ» lâkabına lâyık görülmüş âlim bir mutasavvıftı. Onun, ilk dinî bilgileri babasından aldığı muhakkaktır. Babası hareketleri, söz ve davranışları ile kendisine tam bir mürebbî durumundaydı. Ayrıca muhîti bilginler ve sûfilerle doluydu. Yetişmesinde o muhîtin elbette rolü olacaktı. Babasının vefâtından sonra 24 yaşlarında olduğu halde, etrâfın ricâsı ve tensibi ile Konya'da onun makâmına oturdu ve bir yıl süreyle vaaz, fetvâ ve irşad işine koyuldu. Demek ki o makâmı dolduracak seviyede görülüyordu.

Bununla birlikte Mevlânâ'nın tahsil ve öğrenimi bu noktada kalmamış, Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'nin Konya'ya gelmesinden sonra yeni bir veche kazanmıştır. Burhâneddin, Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in müridlerinden olup, Mevlânâ'nın maddî-mânevî eğitimini üzerine alan kişidir.

Mevlânâ, Burhâneddin'in emriyle, zâhirî ilimlerdeki bilgisini genişletmek, kemâlini daha ileri götürmek için Halep ve Şam'a kadar gitti. Bu şehirler o sıralarda din âlimlerinin çokça bulunduğu yerlerdi. Halep'te hanefî fakihlerinden olan **Adım oğlu Kemâleddin**'den Hanefî fıkhnı tahsil etti. Mevlânâ'nın eserlerinde ve ilmindeki derinlik, onun dinî ilimleri öğrenmek için senlerce zahmet çektiğini gösterir. O, devrindeki mühim kitapların çoğunu ders olarak yâhut kendi kendine okumuş, Hadis ve Fıkıh ilimlerinde, Edebiyat ve Felsefede üstad olmuştur. Böylece gençliğinde vaaz etmek, fetvâ vermek, ders okutmak ve zikir gibi işlerle uğraşmıştır. Bu hususta netice olarak şunu söylemeliyiz ki, her büyük mutasavvıf gibi Mevlânâ'nın da hayatında, din ilimleri sâhasında ciddi bir öğrenim safhası vardır.

Tasavvufî Eğitimi

Onun asıl konumuz olan tasavvufî cephesine gelince: Hz. Mevlânâ tasavvufun yaygın ve revaçta olduğu bir devirde ve ortamda yetişmiştir. Babası Bahâeddin sûfilerin büyüklerindedir. Tasavvuftaki nisbeti **İmam Gazâlî**'nin kardeşi olan **Ahmed Gazâlî**'ye erişmektedir⁵. Bâzı rivâyetlere göre ise **Necmüddin Kübrâ**'nın terbiyesi altında yetişmiştir. Doğum yeri olan **Belh** şehrinin terkediş sebepleri arasında **Fahreddin Râzî** ile olan fikir ihtilâfı da bahis konusu edilir. Bu ihtilâfın temelinde akıl-gönül uyumsuzluğu vardır ki, tezâhürlerine Mevlânâ'nın eserlerinde de rastlanır. Meselâ **Fihî Mâ Fih**'te aynen şöyle der:

«Akıl seni pâdişâhın kapısına getirinceye kadar iyidir, aranır ve istenir. Fakat kapıya geldiğin zaman sen onu boş. Çünkü artık senin için o zararlıdır, yolunu keser. Pâdişâha ulaşınca kendini bırak. Artık senin nedenle niçinle işin kalmamıştır. Meselâ elbise yâhut cübbe diktirmek için biçilmemiş kumaş istersin. Akıl seni terzinin önüne kadar götürür, buraya kadar faydalıdır. Fakat onu hemen bırakman ve terzinin karşısında kendi tasarruf ve bilgini terketmen lâzımdır. Bunun gibi, bir hastanın akli da kendisini doktora götürmeye kadar iyi-

⁵ **Spehsâlâr Risâlesi** (Mevlânâ ve Etrâfındakiler), çev. Tahsin Yazıcı, 18, İstanbul 1977.

dir, faydalıdır; götürdükten sonra o artık bir rol oynamaz, has-tanın kendini doktora teslim etmesi lâzım gelir⁶.

Mevlânâ'nın tasavvuf eğitiminde üç safha söz konusu ola-bilir: Babasından öğrendikleri —ki bu konuda fazla bilgiye sâ-hip değiliz—, Seyyid Burhâneddin'den öğrendikleri ve nihâyet Şems-i Tebrîzî'den sonraki devre.

Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'le olan münâsebeti 25 yaşlarında iken başlamış ve dokuz yıl sürmüştür. Seyyid onun hem zâhir ilimlerdeki eksiklerini tamamlatma yoluna gitmiş hem de mânevî eğitimi yâni seyr ü sülûkü üzerinde durmuştur. Rivâyete göre Burhâneddin, Mevlânâ'yı çeşitli ilimlerden im-tihan ederek takdirlerini bildirdi ve şöyle dedi:

«Dinin kitâbî ilimlerinde babandan yüz mertebe ileri geç-mişsin. Lâkin baban hem kâl ilminde kemâle sâhipti, hem de hâl ilmine gerçekten vâkıftı. İstiyorum ki hâl ilmine de başla-yasın, şeyhimden bana erişen o mânâyı sen benden hâsıl eyle-yesin. Böylelikle zâhiren ve bâtınen babanın vârisi, onun tıp-kısı olasın.»

Mevlânâ, Burhâneddin'in bu sözünü kabul edip onun mü-ridi oldu. Onun kontrolünde ağır riyâzat ve mücâhedelere gi-rişti. Şam ve Halep'teki medrese tahsilini ikmal edip döndük-ten sonra da riyâzat ve perhizlere devam etti. Burhâneddin'in emri ile birbiri arkasına üç çile çıkardı. Fizyolojik bakımdan oldukça ağır olan bu temrinler sonucu tasavvuf yolunun mad-di diyebileceğimiz eğitim safhalarını tamamlamış oldu. Çok memnun kalan Burhâneddin, onun zâhir ilimlerindeki yüksek-liği kadar, bâtın sırlarına erecek seviyeye de ulaştığını gördü.

Sonuç olarak Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'den klâsik tasavvuf eğitimini aldığı ve onun nezâretinde, riyâzet, mücâ-hede, çile çıkarmak gibi isimlerle anılan ve tasavvuf eğitimi-nin amelî yönü olan uygulamaları son noktasına kadar yerine getirdiği görülmektedir.

Burhâneddin'in vefâtından sonra (1242) Mevlânâ âlim ve mutasavvif bir şahsiyet olarak, ecdâdının usulleri üzere med-resede fıkıh ve din ilimleri hakkında dersler vermeye başla-dı. Ayrıca zikir meclisleri tertib edip, vaaz ve irşadla meşgul

6 Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, çev. Meliha Ülker Târıkâhya, 149, İstanbul 1959.

oldu. Bu safhada geniş bir öğrenci kitlesine hitab eden, temkinli, müvâzeneli bir âlim-sûfi durumundadır. Beş yıl süren bu devre içinde halk kendisini çok sevmiş, geniş bir hayranlar kitlesi oluşmuştur.

Şems Diye Biri

İşte tam bu sırada Tebrizli Şems çıkagelir. Halka göre her şey yolunda iken işler ters döner. Tatlı tatlı sohbet eden, güzel güzel ders veren Celâleddin'lerini kaybederler. Fakat Mevlânâ'nın tasavvufi hayâtında coşup-taşma devri, aşk devri başlar. Asıl Mevlânâ bundan sonra şahsiyetini bulacaktır. Asırlar ötesine uzanan, kalıcı olan Mevlânâ şimdi ortaya çıkacaktır. Mesnevi'ler, Divan-ı Kebir'ler bundan sonra kaleme alınacaktır. Böylece, o zamâna kadar binbir zahmetle tahsil edilen bilgiler, aşk ve tasavvuf imbiğinden süzülüp sebil sebil halka sunulacaktır. Onca riyâzet, perhiz ve mücâhedelerin tasfiye edip arındırdığı kalb ve ruhta hikmet pınarları coşup taşacaktır.

Şems-i Tebrizi'nin hayâtının maddî çizgileri yeterince net değildir. Konya'ya geldiğinde 60 yaşlarında idi. Daha önce şehir şehir dolaşıp, bâzan okul müdürlüğü yaptığı, ufak tefek işlerle uğraştığı biliniyor. Ücret verildiği zaman almaktan çekinir, «sonra alırım» diyerek» ansızın şehirden uzaklaşıp, kaybolurdu. Dış görünüşe pek önem vermeyen Şems rind, babacan ve coşkun bir sûfi, üstün telkin kudretine sâhip müstesnâ bir insandı.

Onun sözlerinden derlenmiş olan Makâlât isimli eserinden anlaşıldığına göre zamânının dinî ilimlerini bilmekle berâber; bu ilimlere pek önem vermediği anlaşılıyor. Nitekim o, Mevlânâ'yı kitaplar dışındaki sırlara çekmek yolunda ileri bir iman ve heyecan âlemine götürdü. Ona semân zevkini tattırdı, onun ney'in, rebâbın bir kelime ile mûsikinin lezzetini duymasına yol açtı.

Nasıl Karşılaştılar?

Hz. Mevlânâ ile Şems-i Tebrizi'nin karşılaşmalarına dâir farklı rivâyet ve menkibeler vardır. Bunlardan birine göre, Şems âdeti olduğu vechile Konya'ya gelince şehirden bir hana

inmişti. Bir gün sedirinde otururken aynı yere Mevlânâ da geldi, Şems'in tam karşısına oturdu. Konuşurlarken Şems sordu:

— Hz. Muhammed mi daha büyüktür, yoksa Bâyezid-i Bistâmî mi? Mevlânâ cevap verdi:

— Bu nasıl soru? Hz. Muhammed hâtemü'l-enbiyâdır, elbette o büyüktür. Bu noktada Bâyezid'in sözü mü olur? Şems devam etti:

— İyi ama Hz. Peygamber «Biz seni tam bir bilgi ile bilemedik» der. Yine o «Kalbimi bir örtü bürür de onu kaldırmak için günde Allah Taâlâ'dan yüz (veya yetmiş) defâ istiğfar ederim.»⁷ buyurur. Halbuki Bâyezid «Kendi kendimi tesbih ve tenzih ederim, şânım ne yücedir» demektedir. Bu hususta ne dersin?

Sorular çarpıcıydı. İfâde itibâriyle Bâyezid'in sözü daha iddiâh ve daha büyük görünüyordu. Suâlin Hz. Mevlânâ'yı sarstığı şeklinde bir rivâyet olduğu gibi; o zamâna kadarki ilim ve irfânına lâayık bir cevap verdiği de nakledilmektedir. Mevlânâ'nın cevâbı şöyledir:

— Hz. Muhammed «Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?»⁸ sırlarının mazharı idi. Yine o günde 70 makam aşırıyordu. Her yeni makam ve mertebeye varınca evvelki hâlini mülâhaza eder, yeni hâline nazaran eskisini bir hicap ve örtü kabul edip, onun için istiğfarda bulunurdu. Onun halleri ebedî ve devamlı bir artış göstermekte idi⁹. Hem onun kabı genişti, susuzluk ve ihâtası büyüktü. Bâyezid'in ise kabı dardı. Ulaştığı bir makâmın azameti karşısında kendinden geçiverdi, taştı ve o sözü söyledi.

Bu hârikulâde cevap karşısında Şems hayran oldu ve aralarında sıkı bir dostluk başladı.

Mevlânâ ile Şems'in berâberliklerinin başlangıcı olarak, mesaj bakımından aynı olan şu iki menkıbeye de yer verilir:

Bir gün Mevlânâ, etrâfında medrese öğrencileri olduğu halde kitapları ile haşır neşir iken, ansızın Şems onun meclisine

7 Müslim, k. Zikr 41 numaralı hadis; Ebû Dâvud, k. Salât 1915 numaralı hadis.

8 İnşirâh sûresi 94/1.

9 Kuşeyrî, Risâle, 54; terc., s. 146.

girerek selâm verip oturdu. Mevlânâ'ya kitapları işaret ederek, «Bunlar nedir?» diye sordu. O da «Sen bunları bilmezsin» dedi. Mevlânâ'nın sözü henüz bitmemişti ki, kitapları arasında bir ateş belirdi. Telâşa kapılan Mevlânâ «Bu ne haldir?» diye sorunca Şemseddin de «Sen de bunu bilmezsin» dedi, kalktı gitti.

İkinci rivâyete göre ise bu hâdise bir havuz başında cereyan etti. Mevlânâ'nın önündeki kitapları işaret ederek Şems «Bunlar nedir?» diye sordu. Mevlânâ «Bunlara kıyl ü kâl derler» şeklinde cevaplandırınca, «Senin onlarla ne işin var?» diyerek Şemseddin bütün kitapları havuza itiverdi. Mevlânâ üzülerek «Behey derviş ne yaptın, onların bâzısı babamın sözlerinden derlenmiş yazılardır, bulunur şeyler değildir,» dedi. Şems elini uzatıp kitapları birer birer çıkardı, hiçbirine su tesir etmemişti. Mevlânâ «Bu nasıl sırdır?» diye sordu. Şems «**Bu zevktir, hâldir, senin bundan haberin yoktur**» dedi. Ondan sonra birbirleriyle konuşmaya başladılar¹⁰.

Bu son menkıbelerin mesajı şudur: Sâdece kitaplarda kalarak mânevî kemâli sağlamak, mârifet ve irfâna ulaşmak mümkün değildir.

Rivâyet ve menkıbelerin hangisi doğru olursa olsun, gerçek şu ki Şems'le karşılaştıktan sonra Mevlânâ'da büyük bir inkılâb oldu. Medreseyi ve vaaz kürsüsünü terketti, ilâhî aşk üstadının önünde diz çöktü. Bütün üstadlığına rağmen âdetâ yeniden öğrenciliğe döndü.

Ve Sonrası

Eflâkî'nin rivâyetine göre, Şems'le olan halvet müddeti 40 gün veyâ üç ay sürdü. Halkın anlayışsızlığına ve büyük tepkisine rağmen Şems'le olan mânevî alış verişini devam ettirdi. Böylece ilâhî aşk ummânının dalgıcı hâline geldi. O âdetâ parlamaya hazır bir enerji menbaı hâlinde iken Şems gelip onu tu-

10 Bütün bu rivâyetler ve Mevlânâ için bkz. Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, Tahsin Yazıcı neşri, II, 619, Ankara 1980; aynı eser, çev. T. Yazıcı, (*Âriflerin Menkıbeleri*), II, 47-49, İstanbul 1954; Câmî, *Nefâhâtü'l-Üns* terc., 520-522; B. Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. F. N. Uzluk, 75-79, İstanbul, 1986; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, 68, İstanbul 1974.

tuşturan bir kıvılcım vazifesi görmüştü. Mevlânâ, Şems'le karşılaşınca kadar onda zühdî tasavvuf hâkim ise de, kendisinde gizlenmiş, başka şekillere bürünmüş olan muazzam bir ruh enerjisi olduğu bir vâkıdır. Şems bu enerjiyi faal hâle getirdi.

Mevlânâ'nın Şems'le olan ilgisi Hz. Mûsâ ile Hızır'ın münâsebetine benzetilir. Hz. Mûsâ nübüvvet ve risâlet makâmını hâiz olduğu halde yine de Allah adamlarının isteklisi olmuştur. Mevlânâ da bütün kemâline rağmen, içindeki yanardağın indifâmı sağlayacak bir kıvılcım bekliyor olmalıydı ki, Şems'i bulunca hemen önünde baş kesti, onun âdetâ pervânesi oldu. Yanmaya hazır olan muhabbet çerâğı tutuşmuş oldu. Aslında Mevlânâ ile Şems arasındaki feyz alış karşılıklıdır. Şems de kendi coşkuluğuna mâkes olacak bir sohbet arkadaşını arıyordu. Bunu Mevlânâ'nın şahsında buldu. Herkesten uzak, günlerce sohbet ettiler.

Bir kaç sene süren coşkun-taşkın bir devreden ve Şems'in kaybolmasından sonra Mevlânâ tekrar halkın içine döndü. İnsanlara daha bir yaklaştı. Onları ikaz ve ıslah savaşına bütün gücüyle sarıldı. Öyle ki gazelleri, rubâileri ve Mesnevî'si, yalnız Anadolu'da değil, bütün kültür merkezlerinde meşhur oldu. Onun bu en verimli irşad ve öğreticilik müddeti ömrünün sonuna kadar 23 yıl boyunca devam etti.

*
**

Rahmetli Nurettin Topçu «Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlânâ» isimli değerli bir yazısında bu merhaleleri üçe ayırır: «Birincisi hazırlık safhası olup, bu tasavvufun riyâzet ve ferâgat devresidir. İkinci safha vecd ve istiğrak safhası, üçüncüsü ise huzur safhasıdır. Huzur, Allah'ın huzûrudur. Tasavvufu bir cevize benzetirler. Dıştaki soyulup atılan acı kabuklar, hazırlık devresinin riyâzetleri ile ferâgatleridir. İçteki sert kabuk vecdi düşündürür. Asıl meyve olan huzur en içte barınan cevizin kendisidir. Bu kabukları kırıp attıktan sonra meyveyi yiyenler bahtiyarlardır,» der ve şöyle tamamlar:

«Mevlânâ Celâleddin'in biz vecdinin feryadlarını dinledik. Daldığı huzur denizinin derinliklerine girmemize imkân yok. Deniz tâ dibinden sıyrılıp da su yüzüne ne vurdu ise onu görüyoruz. Biz Hz. Mevlânâ'nın aşkını değil, sâdece aşkının di-

le gelen ifâdesini elde ettik. Peltek dilimizle anlatmaya çalıştığımız bütün bundan ibâret. Huzur denizine yalnız o daldı, bize vecdinin fırtınasından çıkan sesler kaldı. Heyhât! Onu Mevlânâ zannederiz.»¹¹

Bu ifâdeler daha çok Divân-ı Kebir'deki Mevlânâ ile ilgilidir. Mesnevî ve Fihi Mâfih'teki Mevlânâ'nın öğreticilik yönü daha ağır basar. İslâm tasavvuf târihindeki yeri açısından göz atınca Mevlânâ'nın tevhid, ilâhî aşk ve insan sevgisi üzerinde özellikle durduğu söylenebilir. Bütün bunları tabiattan, hayattan, halktan ve kültür birikiminden aldığı zengin malzeme ile donatmış, hayal gücünü de katarak üstün bir şiir diliyle sunmasını bilmiştir.

Hız. Mevlânâ'nın şu husûsa açıklık getirdiği bilinir: Ona göre insanın Allah'ı sevmesi gibi, Allah da insanı sevmektedir. Demek ki insan oğlu Allah'ın sevgilisi (mâşuk-ı ilâhî)dir. Bu durumda insana düşen şımarmak değil, bu sevgiye lâyık olmaya çalışmaktır. Bu liyâkat ise her türlü kötü huylardan, bayağı sıfatlardan arınmak ve yüksek huylarla bezenmek sûretiyle gerçekleşebilir.

Sözlerimizi, insan sevgisi ve iyi huyla ilgili, Hız. Mevlânâ'dan aldığımız, basit fakat mânâlı bir izahla noktalayalım. Şöyle diyor¹²:

Bir kimse kendi evinin etrafına güller, fesleğenler dikse her bakışında gül ve fesleğen görür ve kendisini her zaman cennetteymiş gibi hisseder. İnsanların iyiliğini söylemeğe ve onlara hayır dilemeğe alışmış kimse de âdetâ onların sevgilisi olur ve onları hatırlayınca sevdiğini yâdetmiş olur. Bu durum gül ve güllüktür, ruh ve râhattır. Birinin kötülüğünü söylediğin vakit, o kimse gözünde sevimsizleşir. Onu hatırlayınca sanki yılan yâhut akrep veyâ çör çöp görmüş gibi olursun. Buna göre mâdemki gece gündüz gül, gülistan ve İrem bağları görme imkânın var, o halde niçin dikenlerin ve yılanların bulunduğu bir yerde dolaşıyorsun Bütün insanları sev ki, dâimâ çiçekler ve gül bahçeleri içinde bulunasın. Eğer herkesi düşman bilersen, düşmanların hayâli gözünün önünden gitmez, sanki

11 Bkz. Mevlânâ ve Tasavvuf, 36, İstanbul 1974; Tahiru'l-Mevlevî, Mesnevî Şerhi içinde, I, 5, İstanbul 1963.

12 Fihi Mâfih terc. 261.

gece gündüz dikenler içinde ve yılanlar arasında geziyormuş gibi olursun.

Herkesi seven ve her şeyi hoş gören veliler, bunu gözlerine çirkin sevimsiz ve iğrenç bir hayal görünmesin diye yaparlar. Bu dünyâda insanlarla birlikte yaşamak zarûri olduğuna göre, iğrenç ve çirkin hayallerin yolunu kesmemesi için insanların iyi taraflarını gör. Ashnda halkı iyilikle de ansan kötülükle de ansan sonucu seni bulacaktır. Zira yüce Allah şöyle buyuruyor: «Kim iyi iş yaparsa kendi lehine, kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir.»¹³ «Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görecektir, kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu görecektir.»¹⁴

---

13 Fussilet sûresi 41/46.

14 Zilzâl sûresi 91/7-8.